

Vesna Lopičić / Biljana Mišić Ilić

JEZIK, KNJIŽEVNOST, VREME: KNJIŽEVNA ISTRAŽIVANJA

Biblioteka
NAUČNI SKUPOVI

Urednice:

Prof. dr Vesna Lopičić
Prof. dr Biljana Mišić Ilić

Glavni i odgovorni urednik:
Doc. dr Gordana Đigić

Akademski odbor:

Prof. dr Miloš Kovačević
Prof. dr Vesna Lopičić
Prof. dr Biljana Mišić Ilić
Prof. dr Đorđe Vidanović
Prof. dr Sofija Miloradović
Prof. dr Tatjana Paunović
Prof. dr Mihailo Antović
Prof. dr Milica Živković
Prof. dr Savka Blagojević
Prof. dr Slávka Tomaščíková
Prof. dr Walter Epp
Prof. dr. Janoš Kenjereš
Prof. dr. Kristobal Kanovas
Prof. dr. Marija Knežević

Sekretari konferencije:

Sanja Ignjatović
Nikola Tatar

Recenzenti:

Prof. dr. Zorica Đergović-Joksimović
Prof. dr. Tatjana Bijelić
Prof. dr. Zoran Paunović

Univerzitet u Nišu
Filozofski fakultet

JEZIK, KNJIŽEVNOST, VREME
KNJIŽEVNA ISTRAŽIVANJA

Zbornik radova

Urednice:
Vesna Lopičić
Biljana Mišić Ilić

Niš, 2017.

Recenzenti pojedinačnih radova:

Radmila Bodrić
Snežana Gudurić
Vladimir Jovanović
Aleksandar Kavgić
Miloš Kovačević
Vesna Lopičić
Maja Marković
Biljana Mišić Ilić
Ljilja Nedeljkov
Predrag Novakov
Vladan Pavlović
Anđelka Pejović
Dušan Stamenković
Selena Stanković
Strahinja Stepanov
Violeta Stojičić
Amina Šiljak-Jesenković
Đorđe Vidanović
Maja Vukić

АСПЕКТИ ВРЕМЕНА И ТРЕТИРАЊЕ СТВАРНОСТИ У РОМАНУ *Р. Ц. НЕМИНОВНО* ВЛАДАНА МАТИЈЕВИЋА

Sažetak: Проза Владана Матијевића је, како писац истиче, у дослуху са временом у којем живимо, где све постаје мало – животи, судбине и љубави, а које се сагледава кроз очи обичног човека, често са маргине, несрећног, делокализованог, у непрестаном тражењу и неналажењу. Предмет рада је уочавање начина на који ликови романа *Р. Ц. Неминовно* (1997) перципирају време и издвајање њиховог заједничког фонда доживљаја времена. У перцепцији времена коју имају ликови романа *Р. Ц. Неминовно* уочавају се перманентни страх, несталност, фројдовска језа због непрестаног враћања истог, само са промењеним обликом и формом, те се као кључни концепти издвајају радно време, социјални аспект времена и време апсурда као *свевреме*. Паралелно са перципирањем времена у роману *Р. Ц. Неминовно*, покреће се проблем третирања стварности, које се креће од огољавања, преко конструкције контрастности и фикционализације. У завршном делу рада изводи се закључак у вези са (не)могућношћу сналажења ликових романа *Р. Ц. Неминовно* у димензији стварности и, по Матијевићевим речима, „времену црног хумора”.

Кључне речи: време, апсурд, свевреме, перцепција, стварност

Сваки улазак у сферу смислова врши се само [*Неминовно*]
кроз врата хронотопа.

М. Бахтин

1. Увод

Савремена стварност и време које већ паратекстуални маркери¹ Матијевићеве прозе – наслови, поднаслови и епитекст – одређују као нешто што је „ван контроле“ (роман, 1995) у чему смо „прилично мртви“ (збирка прича, 2000), у чему бивствујемо уз „врло мало светлости“ (роман, 2010), „не реметећи расуло“ (збирка песама, 1991), па тешко можемо наћи пристаништа (збирка малих прича, 2014), аспекти су са којих Владан Матијевић приступа градњи свог наративног

¹ У *Мемоарима, амнезијама* Владан Матијевић (2012: 98) признаје да пуно полаже на избор паратекстуалних елемената своје прозе, те подсећа читаоца да не треба да пренебрегне значај поменутих маркера у тумачењу његових дела: „Поднаслов је плод моје бојазни да усамљеном читаоцу може промаћи нека важна спознаја.“

света. Приче Матијевићевих прозних дела, смештене у садашње време, имају за јунака савременог човека оптерећеног егзистенцијалним проблемима, страховима, самоћом, залудношћу, досадом. „Како онда избећи апсурд?“ – овим реторичким питањем Матијевић (2012: 96) оправдава своју прозу, у књижевnoj критици означену као *несижејна* и *тамна*. И пре обједињавања аутопоетичких бележака и њиховог објављивања у *Мемоарима, амнезијама* (2012), Матијевић је у низу интервјуа или беседа приликом додела награда (до 2016. их је било осам, а међу њима су Андрићева, НИИ-ова, награде „Меша Селимовић“ и „Стеван Сремац“) давао смернице за „читање“ своје прозе: „Јесте и ругање мој начин борбе, али и огољавање стварности и увеличавање и карикирање појава, лица и догађаја из овог времена“ (Матијевић, 2012: 100).

Први књижевнокритички текстови „роман о случају“, *Р. Ц. Неминовно* (1997), одређују као хипермиметичку прозу (Хамовић, 1998: 1000), насталу на гротескној и карикатуралној стварносној подлози, што је непосредно одредило укидање класичне композиционе структуре овог романа и нарушавање хронолошког континуитета непредвидивим обртима, ауторским коментарима, анкетама, прилозима читаоцу, те песмама, драмским текстовима, или пак међуговором који, наводно, убацује рецензент како би спречио писца који је скочио да „растргне“ најближег читаоца. У жанровском одређењу овог романа, није се ишло даље од одреднице „роман о случају“, а у оквиру поступка карактеризације главног лика, Радомана Циврића, углавном је указивано на „смесу обилних фрустрација, потиснутих жеља, фројдистичких фантазија“ (Хамовић 1998: 1002), док је његова узречица, уједно и надимак, Неминовно, сагледавана пародично или као ознака личног (немогућег) пројекта – мисије Радомана Циврића за коју је, како је мислио, судбински предодређен. Оно у чему се подударају ставови књижевне критике, то је одређење Неминовног као „типично атипичног“ јунака.

2. Времена *Неминовног*

2.1. Календарски и биолошки аспект времена

Време приче у роману *Р. Ц. Неминовно* обухвата један сегмент из живота Радомана Циврића који се, календарски, поклапа са једним годишњим циклусом – од првих летњих дана, када Слободанка Киш долази у Циврићеву канцеларију и тренутка његовог заљубљивања, до убиства њеног љубавника Бењамина у јесен. Остали спољашњи маркери времена у роману *Р. Ц. Неминовно* су будилник и цигарете: живот Радомана Циврића, званог Неминовно, одвија се између бунцања певца Доминга, звука дотрајале вршилице и „тутњаве теретног воза“, као звуковних варијација будилника, и по једне цигарете увече, пред спавање. И тако у круг. Свакодневно време Р. Ц.-а испуњено је одласком на посао, читањем еротских новина у тоалету и накарадним фантазијама.

Преокрет у животу Радомана Циврића, уведен у причу већ првом реченицом романа и директно окарактерисаног као „gojazni pedesetpetogodišnjak koji već trideset i pet godina radi u kadrovskoj službi opštine“ (Matijević, 1997: 5), настаје оног јутра када у канцеларију ушета Слободанка Киш. Док је раније у животу Радомана Циврића почетак дана био резервисан за одлазак на посао, или за трчање (јер је он „неминовно спортски тип“), јутро када Слободанка Киш постане један од радника у општини представља заплет романа и почетак Циврићеве мисије „neminovno zainteresovati Slobodanku Kiš“ (Matijević, 1997: 26).

Календарско време је у вишеструким релацијама са биолошким временом Радомана Циврића и композицијом романа: заплет романа почиње ујутру, док се расплет романа – Вењаминово убиство дешава увече, непосредно након представе *Поствидовдански бој*; потом, „живот“ романеског јунака – заљубљивање, излазак из колотечине свакодневице и почетак мисије пада у лето, а завршава се јесењег кишног дана, самоубиством у затворској ћелији, што упућује на поклапање еколошког² и биолошког³ времена романа.

Време приче не тече хронолошки јер на пар места у причу улази будућност оваплоћена у лику литерарних ловаца који из једног будућег криминалистичког романа ступају у Матијевићев наративни свет како би пронашли манијака који, такође из будућности, из наративног света друге књиге, слободно шета кроз корпус српске књижевности. Тренутно, по процени литерарних ловаца, пребива у књизи *Р. Ц. Неминовно*.

Иако га носи на руци, гледање на сат није у сагласју са природом Радомана Неминовог. Р. Ц. у роману само два пута покушава да мери време сатима и минутима, и то уочи квазииницијације на планини Бели Јагањчар. Међутим, оба пута, уместо да измери време, процењује да су казальке неморалног и лошег квалитета, што је један у низу примера Р. Ц.-ове искривљене перцепција времена. Време приче, заправо, тече по часовнику Р. Ц.-а, главног јунака који живи у илузијама, тако да је хронологија *a priori* онемогућена приповедачевим избором овог јунака за фокализатора.

2. 2. Социјални аспект времена

Време је једна од средишњих тема романа *Р. Ц. Неминовно*. О њему разговарају књижевни ликови, а ауторски приповедач га често коментарише, повезујући га са друштвеном, економском и политичком ситуацијом 90-их.

Социјални аспект времена приче тематизован је кроз рат, инфлацију, рестрикције струје и основни је критеријум за избор ликова романа. Према социјалном аспектима времена, уједно, као критеријуму за типологију ликова, носиоци наративног света романа *Р. Ц. Неминовно* могу се класификовати на следећи начин: Радоман Циврић, његова жена, Веки, Велика Г. и Слободанка Киш припадају средњој друштвеној класи, док се шефица Анђа налази на ви-

² По Сметхурсту (Smethurst, 2000: 174), концепт еколошког времена коеспондира са циклусима у природи (временом природе).

³ Биолошко време књижевног лика омеђено је његовим рођењем и смрћу (Smethurst, 2000: 175).

шој друштвеној лествици. Можекоњу репдаишчупа припада групи одбеглих из ратом захваћених подручја, а Дино – типу новопечених бизнисмена. С друге стране, према квантитативној компоненти времена, Дино, Вењамин и Анђа су ликови који немају времена, док Велика Г. и Слободанка Киш имају времена на претек. Заправо, несразмера у доживљају времена ликова романа пропорционална је степену њихове интегрисаности у стварност, онакву каква је не само у роману *Р. Ц. Неминовно*, већ у наративном свету свих Матијевићевих дела, а коју је писац у једном од интервјуа одредио као „црно време опадања – наше свевреме“. Р. Ц., неминовно у илузијама, чини засебну групу, чије је виђење времена, између осталог, сугерисано његовим надимком. Иако постоји разлика у субјективној перцепцији времена као брзопролазећег, односно „спороходајућег“, ипак се могу издвојити елементи који сведоче о делимично заједничком фонду доживљаја времена. Сваки од ликова романа, без обзира на то којем од поменутих типова припада, време перципира као свакодневно понављање одређених догађаја, те, у складу са оваквом субјективном (али и заједничком) перцепцијом, ни његово делање не прелази оквиру ритуалности. Путања сваког од ликова је током читавог романа иста, а када бисмо оловком спојили означена места која ликови свакодневно обилазе, добили бисмо кружницу. Кружна путања, ритуалност поступака и догађаја и време које само наизглед тече, готово бекетовски, те на промену указује само смена годишњих доба, носе одређену симболику која се не да везати само за ово Матијевићево дело. „Тачно, двадесет и први век тежи да укалупи човека“ – речи су којим почиње једна од Матијевићевих (2012: 100) бележака о темама и ликовима његове прозе „у дослуху са временом у којем живимо“, које нас обликује као „Бекетове јунаке, депресивне и безвредне, без идеје шта са празнином.“ У стварности је све огољено, банализовано, фразеологизовано до те мере да је чак и најплеменитије човеково осећање у роману *Р. Ц. Неминовно* прибегло у фразу „љубав је сила јача од мечке“ (Матијевић, 2012: 114). Између осталог, оваква перцепција љубави је заједничка свим ликовима присутним у „црном времену опадања“ Матијевићевог прозног света.

Епилог романа *Р. Ц. Неминовно*, са дистанце од пет година, делом решава судбине главног јунака и његовог антипода, Дина, који је „kupio sve što je u gradu moglo da se kupi. Na kraju je gradu promenio ime. Dao mu je svoje“ (Матијевић, 1997: 166), а делом показује непроменљивост у животном току појединих ликова: „Слободанка Киш је и даље службеница, и даље ради за истим, наслеђеним од Радомана Циврића, столом. Неудата“ (Матијевић, 1997: 166). Опозиција некад – сад такође је тематизована у роману *Р. Ц. Неминовно*, и то у контексту социјалног аспекта времена и епизоде о занату и занатлијама. „Освешћени“ Р. Ц., будући херој који ће спасити свој град од литерарног манијака, доживевши преображај услед сазнања о Слободанкиној вези, умало да измени свој став о нечему што је раније поштовао и неговао. Стојећи у заседи, у близини ковачнице, Циврић посматра преостале занатске радње:

„[Zanatlije] su kao uostalom i sve druge занатлије, људи које је прегазило време. Nesposobni да се укључе у нове токове, истрајавaju у својој глупости и одржавању својих досадних заната. А занатске радњице, те одвратне, штокаве ђумеже треба порушити без sentimentalности. One су rugло svakог modernог grada. I sav ovaj prostor треба dati nekom sposobном предузетнику да на њему направи од бетона, стакла и мермера нешто лепо и корисно“ (Matijeвић, 1997: 115).

Међутим, коментар о занату и занатлијама не припада Циврићу. Радоман Циврић је само неминован и нетипичан јунак света који наративизује Матијевић, док иронија припада приповедачу који је у свету приче једини критички настројен према новодолазећем типу предузетника и слици „modernог grada“, којима се Матијевић враћа кроз више приповедака своје последње збирке, *Пристанцишта* (2014).

2.3. Митско време

Апокалипса је манифестација
Обична свемирска церемонија

В. Матијевић

Време романа *Р. Ц. Неминовно* није само биолошко, календарско, еколошко, социјално, већ и митско, што потврђује сцена паљења ватре на планини Бели Јагањчар која се одиграва у поноћ, уз симболично заустављање казальки на Р. Ц.-овом сату и која је праћена апокалиптичним невременом. Сцена која се одвија готово по митској формули – у глуво доба ноћи, у демонском хронотопу планине, уз грмљавину и „живу ватру“, разбуктану након удара грома у дрво, али уз појављивање навијачица и болничара на жртвишту, у функцији је пародирања обреда прочишћења од зле силе, у контексту романа *Р. Ц. Неминовно* оваплоћене у лику убице који хара његовим наративним светом. Осим ватре којој се ни у оквиру ове сцене не одриче апотропејска и лустративна моћ, пародирано је све што прати обред – најпре сам жртвеник који је са наглашеним либидом, а потом и жртвиште које у једном тренутку постаје арена где истрчавају навијачи и болничари.

Компсоновско⁴ бацање сата – одрицање од времена и преплитање митске димензије времена са деведесетим годинама 20. века, садашњим временом приче, продубили су апсурд Циврићевог обреда на планини. Врхунац апсурда сцене жртвовања је тренутак када и невреме одустане „јер је све досадило“. На идејној равни романа, невреме које одустаје од слања потопа потврђује визију стварности као незнања, која је заједничка свим ликовима романа. С друге стране, одустајање од слања потопа повезано је и са ауторовом обзирношћу према читаоцу, коју у неколико наврата, показује у свом роману. Потоп би био спас, али спас из/од оваквог времена је у роману *Р. Ц. Неминовно* немогућ. Овим се мотивише прекид сцене „жртвовања“. Наставак би био још већи апсурд и

⁴ Ово се односи на сцену из романа *Бука и бес* у којој Квентин Компсон, непосредно пре самоубиства, баца очев сат и симболично се одриче од времена и будућности.

неминовно би се завршио гађањем аутора парадајзом, што се, како сазнајемо из приповедачевог коментара, већ десило на једном месту у роману. Иако почиње отварањем митског времена, граница између ове димензије и садашњег времена приче се постепено нивелише, те се сцена завршава 90-их година 20. века. Овакво поигравање са аспектима времена у само једној сцени која би, као што је најављено, требало да буде од одсудног значаја за преокрет у романескној радњи, парадоксално сугерише да је једина могућа димензија времена у роману – време апсурда. С обзиром на то да приповедач и ликови романа перципирају само димензију времена апсурда, у роману не остаје простора за тематизовање будућности као наде и избављења.

2.4. Од радног времена, до Радног Времена

Хронотоп канцеларије је, уз тоалет као супституент хронотопа дома, један од организационих центара романа *Р. Ц. Неминовно*. Поред тога што је од значаја за заплет романа, хронотоп канцеларије је простор где се одвија готово трећина романескне радње.

Хронотопом канцеларије мотивише се увођење Радног Времена као књижевног лика. Такође, у оквиру овог доминантног хронотопа романа карактеришу се скоро сви ликови. Приповедач као да се у овом сегменту романа укотвио у канцеларији, седи на регистраторима, или пак на расклиманој дрвеној столицу у чекаоници општинске зграде 90-их (и не само 90-их). Стога треба кренути од питања: ко перципира радно време у роману *Р. Ц. Неминовно* и да ли је радно време, оваплоћено као књижевни лик, заједнички доживљај свих ликова које окупља хронотоп канцеларије, или је оно резултат нечије појединачне имгинације?

Радно Време је у роману *Р. Ц. Неминовно* уобличено као књижевни лик са разним видовима карактеризације. Најпре се уочава психолошка карактеризација Радног Времена: на дан када Слободанка Киш улази у канцеларију, Радно Време пада у неки чудан транс, одмиче психоделичним ходом и приводи се крају као дрогирано (Matijević, 1997: 17). Ко перципира радно време одсудног дана у животу главног јунака, Неминовног? Најпре, сам Неминовни. Радно Време у трансу јесте унутрашњи доживљај Радомана Циврића који се, напослетку, такође „у трансу“, судара са Радним Временом. Откада је Слободанка Киш добила место за истим столом за којим ради Р. Ц., Радно Време се одређује атрибутом „брзопролазеће“, што опет указује на перцепцију радног времена кроз Р. Ц.-ову унутрашњу фокализацију. Прилажући краћу студију о радном времену, приповедач још једном истиче значај радног времена као теме и једног од ликова романа:

„Opominjem čitaoca da pod pojmom radno vreme ne podrazumeva vreme, jer su to dve, istina slične, dimenzije, ali koje se u mnogome razlikuju. Razlikuju se po karakteru, dužini i brzini. Vreme je pouzdano, kreće se nepromenljivom brzinom i traje neprekidno. Radno vreme je ograničeno (obično na 8 sati), kreće se promenljivom brzinom, može se kretati brže od vremena, a može se, što je obično i slučaj, kretati

znatno sporije. Ponekad ume i da stane i da legne i da zaspi. Često je dosadno. Vreme je božije, a radno vreme čovečije“ (Matijević, 1997: 29).

У сегментима романа у којима Циврић машта о реализацији љубави са Слободанком Киш, те у тренуцима када у вези са тим нешто предузима – додирне Слободанкину ногу или исприча виц, Радно Време весело игра ластиш и школице, шета се ходником и лиже лилихип. Међутим, у тренутку када Радоман сазнаје за Слободанкину везу са Бењамином, Радно Време, кроз перцепцију овог лика, такође постаје „ћудљиво и нерасположено, гризе и гута само себе и полако нестаје...“ (Матијевић, 1997: 94) Наведени примери показују да се у роману Радно Време перципира само кроз Циврићев лик. Дино, Велика Гуза и Слободанка Киш, услед недостатка задужења и Циврићеве воље да све обави сам, долазак у канцеларију не доживљавају као почетак радног дана, па, самим тим, не перципирају ни психоделично и раздрагано Радно Време. За њих је време у канцеларији споропролазеће, те га испуњавају смицалицама на рачун Радомана Циврића.

3. Неминовно Неминовног

Узречица Радомана Циврића, неминовно, у роману је употребљена сто четрдесет пута, било као надимак, прилог или придев. У перцепцији времена и стварности Радомана Циврића све је неминовно, односно нужно, по сваку цену, обавезно, неизоставно, свакако, неизбежно. Насупрот тумачењима надимка *Неминовно* која га сужавају на ознаку пародијске мете или на мисао о дубокој судбинској одређености за извршење личног пројекта (Хамовић, 1998: 1002), поставићемо следећа питања: Да ли се у значењу Циврићеве узречице крије фројдовска језа коју осећа овај лик због вечитог враћања истог? Да ли је узречица *неминовно* наративна пролепса? И, најзад, каква је семантичка релација између узречице Радомана Циврића и његовог наративног обликовања времена?

Најпре, Радоман Циврић је неминовно неуспели књижевник. Годинама и деценијама је писао песме на радном месту и у купатилу, али шифровано, јер су његова жена, Веки и колеге из канцеларије писање песама сматрали порок. Као потврду свега наведеног, приповедач уместо Циврићевих песама прилаже његову шифровану азбуку. У контексту актуелизованог света овог романа и друштвене стварности у којој се креће Радоман Циврић, он неминовно мора бити неостварени писац. Све до тренутка Циврићевог стављања *Књижевних новина* испод леђа током сексуалног односа са женом, овај књижевни лик доживљавамо као пародију песника тематски усмереног ка љубавној поезији. Од наведеног сегмента романа, са пародираног литерате се, на тренутак, окрећемо ка критици ситуације у култури и књижевности 90-их година. Као и у сегменту о критици друштва 90-их, и овде се Циврићева перцепција меша са приповедачевим коментаром који је на самој ивици сарказма: „[*Književne novine*] bile

su jeftine, osećao se intelektualno kada ih kupuje [...] i bile su velikog formata pa je u njih mogao da sakrije i u kuću unese erotski časopis, a da mu žena ne vidi“ (Matijević, 1997: 5).

Потом, Радоман Циврић тренутке ишчекивања неминовног мери броја-лицом. Све што неминовно треба да се деси, Циврић ишчекује бројећи „En den di no sava raka ti no sava raka tika taka elem belem bum“ (Matijević, 1997: 23). У контексту жанра романа *Р. Ц. Неминовно*, било да имамо на уму Хармсов „случај“, на шта је књижевна критика већ указала, или врсту криминалистичког романа, наговештену мисијом Радомана Циврића, узречица која је варирана 140 пута неминовно потврђује наш хоризонт очекивања – све се одиграва према формули детективског романа, уз велику дозу Хармсовог апсурда. У тексту „све је значајно... чак и ако би неки детаљ изгледао потпуно безначајно, лишен било какве функције, на крају би се испоставило да управо он треба да изрази значење апсурдности или бескорисности“, истакао је Барт (1971: 62) далеке 1966. године. Узречица *неминовно* је, заправо, детаљ важан за проаиретички код (Барт, 1996: 520) романа јер се радња одвија кроз поступке које Циврић неминовно мора да учини. Надимак (и узречица) Циврића тако постаје не само наративна пролепса, већ и носилац значења апсурдности и бесконачности у приповедном свету овог романа.

Ако искорачимо ка посткласичној наратологији и зауставимо се на Аботовој (2009: 27) дефиницији наратива као основног начина на који људска врста организује своје схватање времена, те из овог аспекта поставимо питање: Каква је Циврићева прича? (односно: Шта се Циврићу дешава?), одговор би гласио: неминовна. Повежимо узречицу овог јунака са његовим схватањем времена и стварности. Радоман Циврић живи у (великим делом садистички-мазохистичким) илузијама. У свету у којем бивствује оријентише се помоћу неколико радњи које готово ритуално обавља свакога дана: буђења након певца и звоњаве два будилника, одласка на посао, повратка са посла, осамљивања у тоалету, одласка на починак. Од тренутка заљубљивања у Слободанку Киш, ситуација се само наизглед мења; заправо, сада се оријентација у времену своди на ишчекивање јутра и одлазак на посао.

Понављања, односно ритуалност у Циврићевој перцепцији времена можемо тумачити на следећи начин: стварност, онаква каква је уметнички облик у роману *Р. Ц. Неминовно*, не може на другачији начин бити натурализована⁵, осим кроз понављања, заправо, кроз принуду понављања. Међутим, узречица *неминовно* иницира модификацију значења ритуалности у жи-

⁵ Калеров појам „натурализација“ односи се на „поступак читалаца или посматрача којим они ’припитомљавају’ наратив“ (Абот, 2009: 362). М. Флудерник овим термином означава процес којим неке нове наративне форме, на почетку непознате, стичу особине природности путем поновљених перцепција (Абот, 2009: 362). У контексту наративног света романа *Р. Ц. Неминовно*, главни лик тешку, мрачну, огољену стварност и време натурализује управо путем ритуалности, што, с друге стране, има директан утицај на читаоца тако што олакшава његову натурализацију Матијевићевог наративног света. Поступци понављања су, заправо, једини могући начин за читаочеву натурализацију лика Радомана Циврића и наративне стварности романа *Неминовно*.

воту Р. Ц.-а, те се појам понављања може повезати са феноменом језовитог које Фројд одређује као „vrstu zastrašujućeg која potiče iz onoga dugo poznatog i odavno bliskog“, а „Bitan uslov за појаву осећаја је је развидан је у интелектуалној несигурности“ (Frojd, 2010: 10). Неке од кључних теза на којима почива Фројдов концепт је је јесу, између осталог, снови и повратак потиснутог, двојник, присила понављања, немогућност рационализације стварности. У домену тумачења књижевности, Фројд је из овог аспекта анализирао Хомфановог *Пешчаног човека*.⁶ Језовито се у роману Р. Ц. *Неминовно* активира у тренутку Циврићевог читања одломка из Вењаминове драме *Поствидовдански бој*. У основи радње ове драме (прецизније, трагедије) убиство је неверне љубе Мице. Њен убица, Хранислав, провео је тежак живот без „очева-кочева“, а само убиство антиципира песма коју је будући убица често певао („кроз нос са пуно агресије“, како стоји у дидакалији):

„она спава
у мом кревету
и она у-ди-ше
и она из-ди-ше [...]
ја се спремам
да је у-гу-šим
да не у-ди-ше
да не из-ди-ше“ (Matijević, 1997: 128, 129).

Прва Р. Ц.-ова реакција након читања песме „Она спава у мом кревету“ је циничан осмех, а затим следи препознавање да је Вењамин, аутор драме, манијак. Међутим, пре читања Вењаминове драме, Циврићева сањарења у тоалету откривају сличне пориве: у једној од својих садистичких маштарија Циврић дави Слободанку Киш. Иако је ова садистичка маштарија главног јунака мотивисана сусретом са литерарним ловцима који траже литерарног манијака, она је уједно била окидач за излив садржаја несвесног, у тренутку замишљања Слободанкине смрти праћеног грозницом и обливањем Циврића хладним знојем. Након овог маштања, Циврић је „ležao kao klada bez želje da olista, bez želje da zaspi, gledao u plafon i čekaо jutro“ (Matijević, 1997: 74).

У овом контексту се отвара простор за сагледавање Хранислава, односно Вењамина (јер Циврић изједначава психологију аутора драме са психологијом главног лика трагедије *Поствидовдански бој*) као Циврићевог двојника, као потиснуто садистичко „ја“ које ће у потпуности бити ослобођено током гледања истоимене представе. Миметички наратив, драма, мотивише ослобађање садржаја Циврићевог несвесног. Иако у роману нема експлицитних маркера Циврићеве трауме из детињства јер ретроспективно приповедање о Циврићевој биографији не сеже дотле, аргумент за нашу тврдњу налазимо у епилогу романа – попут Хофмановог Натанела, и душевно растројен Циврић извршава самоубиство након последњег суочавања са извором своје психичке нестабил-

⁶ О фројдовском „језовитом“, односно концепту *Das Unheimliche* као интерпретативном методу опширније в.: Вукићевић, Милосављевић Милић, 2014: 53–111.

ности. За разлику од Натанеловог Копелијуса и грма који се креће, као симбола мрачних сила, Циврићева мрачна сила је – он сам. Стога се овај лик на последњи корак одлучује након суочавања са обрисом свога лица на стаклу.

4. Свевреме и проблем догађајности

„без опијума
 превелика доза стварности
 слике брзо протичу
 склапам очи и путујем
 неки људи држе се за руке
 опуштен и миран
 чекам
 и знам
 све долази изненада“

В. Матијевић, *Поред воде*

Својим есејима и аутопоетичким белешкама, „човек из остатка [Србије]“, како себе назива Владан Матијевић (2012: 54), усмерава читање својих дела ка огољавању стварности, карикирању појава, лица и догађаја из нашег времена. „Код нас све почиње, и све траје. [...] Код нас су неке ствари вечне, нон-стоп се догађају и ништа се не завршава“ (Матијевић, 2014). Животи који не остварују пуноћу, глупост, слепило, ограниченост, изокренуте вредности – незаобилазни су елементи Матијевићевог света, транспоновани из стварности која нас окружује. Резмираћемо Матијевићевим диксурсом: „Опадање је наше свевреме“ (Матијевић, 2012: 54).

Како се у роману *Р. Ц. Неминовно* време мери кроз радње које се ритуално понављају, поставља се питање: да ли у овом роману можемо говорити о догађајности, те да ли и којим темпом тече време приче?

Да би промена стања у наративном тексту могла да буде означена као догађај, треба да испуни више услова, од којих су најзначајнији релевантност⁷ и непредвидивост⁸. Међутим, обе ове категорије у значајној мери зависе од субјекта и условљене су контекстом. У претходном поглављу смо истакли да се у роману време и догађаји перципирају кроз лик Радомана Циврића, а потом смо поставили питање у вези са улогом елемената који се понављају у његовој перцепцији. Избором Радомана Циврића, званог Неминовно, за главног јунака романа који је, иако то није експлицирано поднасловом, грађен по формули криминалистичког романа, доводи у питање постојање догађаја у овом роману. С обзиром на то да у домену психолошке карактеризације главног јунака нема простора за неочекивано – све је неминовно, предвидиво, не може се говорити о промени стања која се може сматрати догађајем у пуном значењу те речи.

⁷ Релевантна је само она промена стања која је од од значаја за наративни свет (Шмид, 2010: 14).

⁸ Промена у наративном треба да буде неочекивана (Шмид, 2010: 14).

Оно што би требало да се означи као догађај у роману, протагониста не перципира на тај начин јер је, гледано из угла његовог скрипта, све очекивано. Ако размотримо остале критеријуме да би се нешто могло означити као догађај,⁹ увидећемо да сусрет са литерарним ловцима не представља догађај зато што не резултира променом у размишљању и поступцима Радомана Циврића; напротив, он ову ситуацију смешта у лични пројекат освајања и заштите Слободанке Киш. Наизглед једини догађај у роману – сусрет са Слободанком Киш и стварање плана за њено освајање, до краја романа губи степен на скали догађајности јер ће се показати да је заљубљивање Р. Ц-а било неминовно, те да је Слободанка Киш само особа која се уклопила у Циврићев план. Р. Ц. је неминовно морао да се заљуби и да (несвесно) исконструише читаву ситуацију која ће омогућити његово пражњење од фрустрација које је стварност у којој живи ритуално продубљивала. Самоубиство на крају романа је, такође, неминовно.

Радоман Циврић је, ипак, лик у чијој се перцепцији стварности налази ауторова интенција. Он на парадоксално истински начин сагледава нашу стварност као свевреме опадања у свој својој протежности, антиклимактичној путањи и бескрајности. Тако ни смрт Радомана Циврића, ни епилог романа не доноси завршетак на нивоу питања и очекивања, већ само крај текста који ће, уз паузу од око три године (што је, како сам признаје, део Матијевићеве маркетиншке стратегије) бити настављен кроз ритуално бивствовање у црном времену, нашем свевремену *Прилично мртвих* (2000). Стога можемо закључити да је неминовно, било као узречица, било као прилог, пролепса и у контексту целокупног наративног света Владана Матијевића, те да је у њему, како је то потврђено романом *Неминовно*, а најављено наративном песмом „Психоделија“ из прве песничке збирке,

„све [...] концентрично кружно
И врело
И везе нема
Ништа
Ни са чим
И ништа нема смисла
Али се смисао
Може наћи“

5. Закључак

Иако наративни свет романа *Р. Ц. Неминовно* покрећу полуге савремене стварности, ликови који настањују овај свет у њега нису потпуно интегрисани.

⁹ По В. Шмиду (2010: 14), остали критеријуми за означавање промене у наративу као догађаја јесу узастопност (промена треба да остави последице у начину размишљања и у поступцима оних субјеката у наративном свету, на које се промена односи), иреверзибилност (у случају менталног догађаја, на пример духовног и моралног „провиђења“, јунак мора да достигне такав положај који искључује повратак на пређашње тачке гледишта) и непоновљивост (промена треба да буде једнократна).

Сваки од ликова романа чини свет за себе, са само њему иманентном димензијом времена. Време, односно времена наративног света овог Матијевићевог романа, такође су у колизији. Избор ликова и тематизовање или, боље рећи, огољавање стварности, имају директан утицај на обликовање хронотопа романа *Р. Ц. Неминовно*. Док је спољашњи простор сведен на само неколико локалитета (канцеларију, тоалет и планину), унутрашњи простор ликова је предимензиониран, али са великом дозом патолошког што је, опет, одраз апсурдне стварности у души ликова романа, превасходно главног. На овај начин изграђен наративни свет никако не може бити кохерентан. У њему стога и нема математичког рачунања времена, а остали његови аспекти – социјални, биолошки, календарски, у функцији су покушаја уношења било каквог груписања и реда у распарчаним, међусобно дистанцираним мини-световима романа *Р. Ц. Неминовно*. Једино што успева да на окупу одржи ове измештене, унутрашње светове ликова, јесте апсурд. Он уланчава патолошке маштарије Неминовног и бесциљно кретање и бивствовање осталих ликова. Светови ликова романа круже апсурдом, и апсурд кружи кроз њих. Међутим, у мраку стварности Матијевићевог романа каткад дође до судара ових светова из којих увек изрони Неминовни, наизглед атипични „становник“, а заправо трансфикционални, типски лик Матијевићеве прозе.

Литература

- Барт, Ролан. 1971. Увод у структуралну анализу прича, превео П. Милосављевић. *Летопис Матице српске*, бр. 407, јануар 1971, стр. 56–84.
- Барт, Ролан. 1996. *С/З*, увод, превео Миодраг Радовић. *Летопис Матице српске*, 457, св. 4, Нови Сад, стр. 516–526.
- Вукићевић, Драгана и С. Милосављевић Милић. 2014. *Огледавања – Лаза Лазаревић и Симо Матавуљ*. Ниш: Филозофски факултет.
- Портер Абот, Х. 2009. *Увод у теорију прозе*. Београд: Службени гласник.
- Ковачевић Микић, Данијела. 2013. У погледу зверињем. У: *Не реметећи расуло*, В. Матијевић, 83–92. Бањалука: Задужбина „Петар Кочић“.
- Матијевић, Владан. 1997. *Р. С. Неминовно: роман о slučaju*. Београд: Rad.
- Матијевић, Владан. 2011. *Ван контроле*. Зрењанин: Агора.
- Матијевић, Владан. 2011. *Прилично мртви*. Зрењанин: Агора.
- Матијевић, Владан. 2012. *Мемоари, амнезије*. Београд: Службени гласник.
- Smethurst, Paul. 2000. *The Postmodern Chronotope*. Amsterdam & Atlanta: Rodopi.
- Матијевић, Владан. 2013. *Не реметећи расуло*. Бањалука: Задужбина „Петар Кочић“.
- Матијевић, Владан. Наше време црног хумора. *Вечерње новости*, 12. август 2014.
- Доступно на: <http://www.novosti.rs/vesti/kultura.71.html:505159-Matijevic-Nase-vreme-crnog-humora> [2015, јануар 15.]

- Freud, Sigmund. 2010. *Pojam jeze u nauci o književnosti*, prevod Daniele Tkalec. Zagreb: Scarabeus-naklada.
- Хамовић, Драган. 1998. Јунак нашег доба, Неминовно. *Летопис Матице српске*, год. 174, бр. 461, мај 1998, стр. 1000–1002.
- Шмид, Вольф. 2010. Событийность, субъект и контекст. У: *Событие и событийность: сборник статей*, под редакцией Владимира Марковича и Вольфа Шмида. Москва: Издательство Кулагиной – Intrada, стр. 13–24.

Mirjana Bojanić Cirkovic

ASPECTS OF TIME AND REPRESENTATION OF REALITY IN THE NOVEL *UNAVOIDABLE* BY VLADAN MATIJEVIĆ

Summary

Vladan Matijević thematizes contemporary reality and observes it through the eyes of marginalized man. The paper deals with the different ways in which the characters of the novel *Inevitably* (1997) perceive time and differentiate between their in common range of experiences of time. The characters in the novel perceive time through the permanent fear, impermanence, Freud's concept *Das Unheimliche* and fear of the returning of sameness. The key concepts of time in the novel by V. Matijević that stand out are the working hours, the social aspect of time and time of the absurd. Parallel to the perception of time in the novel *Inevitably*, we discuss the ways of treating reality. The representation of reality ranges from banalizing, to the fictionalization. In conclusion, we emphasize the (im)possibility that the characters find their way in the dimension of reality and "the time of dark humor".

mirjana.bojanic.cirkovic@filfak.ni.ac.rs

JEZIK, KNJIŽEVNOST, VREME
Književna istraživanja
april 2016

Izdavač

Filozofski fakultet u Nišu
Ćirila i Metodija 2

Za izdavača

Prof. dr Natalija Jovanović, dekan

Lektura

Maja Stojković (srpski)
Kelsey Montzka (engleski)

Dizajn korica

Darko Jovanović

Prelom

Milan D. Randelović

Format

17x24

Štampa

UNIGRAF X-COPY

Tiraž

100 primeraka

ISBN 978-86-7379-445-7